

Lantos Edit

A magyar építészek és az „imperialista nyugat dekadens építészetének romboló hatása” 1945 és 1958 között*

A címben idézett kifejezés a *Magyar Építőművészet* 1952-es első évfolyama első száma vezércikkéként megjelent „Kedves Rákosi elvtárs!” kezdetű szövegben szerepel, és jól jelzi, hogy a nyugati építészet iránti érdeklődés, hatásainak adaptálása a diktatúrában a nemkívánatos dolgok közé tartozott.¹ Mivel a tájékozódás szabadsága minden foglalkozás esetében alapvető fontosságú, tanulmányomban azt vizsgálom, hogyan változott a nyugati építészet megjelenése 1945 és 1958 között (elsősorban) az építészeti sajtóban.

Az építészettörténeti összefoglalás már 1969-ben írt a Magyar Építőművészek Szövetsége (MÉSZ) és az Union Internationale des Architectes (UIA) kapcsolatáról, az IPARTERV Perret-díjáról (1961), valamint a nálunk megrendezett III. Ipari Építészeti Szemináriumról (1964).² A kilencvenes, illetve kétezres évektől kezdődött meg a nyugat-európai ösztöndíjak, pályázatok, kiállítások, exporttervezések alaposabb feldolgozása.³ Jómagam 2006-ban vettem fel először a nyugati szaksajtó magyarországi elérhetőségének kérdését.⁴ Jelenlegi kutatásom, a téma részletesebb, 1945-tel induló feldolgozása vezetett a diktatúra időszakának vizsgálatához. Ennek során áttekintettem az 1945 és 1958 közötti építészeti szaksajtót,⁵ a szöveges tartalom mellett számba véve az idézett folyóiratok, könyvek, valamint az illusztrációk eredeti megjelenési helyét is. Az elemzés alapja elsődlegesen a négy legfontosabb korabeli szakfolyóirat.

A *Tér és Forma* alapító szerkesztői Bierbauer (Borbíró) Virgil (1893–1956) és Komor János (1900–?) voltak. 1928-tól jelent meg, a *Tér és Forma* Lapkiadó gondozásában. Komor 1933-as kiválása után Bierbauer, 1943-tól pedig Fischer

* Tanulmányom az NKFIH (OTKA) PD-135 530 azonosítójú, *A magyar építészek nyugati tájékozódási lehetőségei 1945 és 1968 közt. A nemzetközi építészeti szakirodalom hatása a korszak építészetére* elnevezésű hároméves projekt első felének eredményeire támaszkodik.

¹ Benkhard et al. 1952.

² Merényi 1969: 107, 153.

³ Többek közt: Ferkai 1998: 314, 316; Róka 2000; Simon 2005; Branczik 2015; Haba 2019: 175, 476.

⁴ Lantos 2006.

⁵ Írásom az építőművészet (formai tervezés) és nem az építés, kivitelezés tájékozódására koncentrálok, emiatt nem szemléli a *Magyar Építőipar* (1952–) című folyóiratot. Adataim az *Arcanum Digitális Tudománytár* vonatkozó digitalizált folyóirat állományának 2022. első negyedévi állapotát tükrözik.

József (1901–1995) vezetésével öttagú bizottság szerkesztette a lapot.⁶ Miután Fischer 1946-ban a Fővárosi Közmunkák Tanácsa (FKT) vezetője lett, annak 1948-as megszűntetéséig⁷ a lapot is az adta ki. 1945 után a német, francia és angol összefoglaló mellett az orosz nyelvűt is megtaláljuk.

Az *Új Építészet: Művészeti és Tudományos Folyóirat* a *Tér és Formától* megvaló szocialista érzelmű szerzők alapították 1946-ban. A lap a *Magyar Technika: műszaki és gazdaságtudományi folyóirat* mellékleteként jelent meg 1949-ig, a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete kiadásában. Szerkesztői: Kozma Lajos (1884–1948), Major Máté (1904–1986) és Perényi Imre (1913–2002). A tartalomjegyzéket francia, angol és orosz nyelven is közzétették, az 1947. 11. számtól pedig ezeken a nyelveken megjelentek a rezümék, illetőleg a francia nyelvű képaláírások.

Az *Építés–Építészet: Az Építőművészet, Tudomány és Gyakorlat Lapja* szerkesztői és szerzői gárdáját tekintve az *Új Építészetet* folytatta Major Máté vezetésével, kiadója a Magyar Építőmunkások Országos Szövetsége, illetve a Magasépítési Tudományos Egyesület volt. 1949-ben, a lap első számában még terjedelmes francia, orosz és angol nyelvű összefoglalások olvashatók. A második füzetben a rezümék rövidebbek, és a sorrend is megváltozott: az orosz nyelvű került előre, melyet a francia és az angol követett. 1950-ben a rezümék terjedelme tovább csökkent, és onnantól csak orosz és francia nyelven jelentek meg. A képaláírások 1950-ben változtak meg, amikor a magyar és a francia nyelv mellett az orosz is használni kezdték. A folyóirat 1951-ben szűnt meg.

A *Magyar Építőművészet* 1952-től mindmáig a Magyar Építőművészek Szövetségének a lapja. Első szerkesztőbizottságában a MÉSz alapítói, a korábbi lapokból már ismert építészek (Bonta János, 1921–2018; Kardos György, 1902–1953; Lux László, 1909–2002; Perényi Imre; Preisich Gábor, 1909–1998) és újak, mint például Benkhard Ágost (1910–1967), Farkasdy Zoltán (1923–1989), Gyárfás Iván (1912–?), Hegedűs Béla (1908–1992) is szerepeltek. Gyöngyösi István (1912–1993) technikai, Weiner Tibor (1906–1965) fő- és felelős szerkesztőként jegyezte a lapot. 1956-os utolsó számától (lapzárta 1956. augusztus 20.) új szerkesztőséget kapott: főszerkesztője Perényi Imre, felelős szerkesztője Juhász Jenő (1918–1999), szerkesztője Gyöngyösi lett. Weiner és Janáky István (1901–1966) maradtak a szerkesztőség tagjai, mellettük új nevek jelentek meg, mint például Csordás Tibor (1925–1998), Gilyén Jenő (1918–2011), Hornicsek László (1923–2014), Jánossy György (1923–1998), Ormos Imre (1903–1979) és Pogány Frigyes (1908–1976). 1952-től az 1955. év első számáig a lap végén megtaláljuk az orosz, illetve a francia rezümét. A háromnyelvű képaláírások előbb csak ritkultak, majd az 1953. 7–8. füzetől elmaradtak. A többnyelvűség

⁶ Hajdú–Ritoók 2003: 23.

⁷ Körülményének részleteiről: Fischer–Rainer M. 1985: 410.

az 1958. évfolyammal tért vissza, akkor a tartalomjegyzéket orosz, német, francia és angol nyelven is lehozták.⁸

A továbbiakban sorra veszem a nyugat-európai kiállítások, tanulmányutak és szakmai kapcsolatfelvételek alakulását (amelyet leginkább ezekben a lapokban lehetet nyomon követni), majd megvizsgálom, hogyan változott a négy építészeti lapban a nyugati építészet(i sajtó) említése.

KIÁLLÍTÁSOK

A *Tér és Forma* az 1946. 1–3. számában írt a MÉSz szervezésében megrendezett amerikai építészeti kiállításról, melyet 1946. február 2-án Kővágó József (1913–1996) polgármester és Fischer József országos építésügyi kormánybiztos, a Köz-munkatanács elnöke nyitott meg Oscar Wetherhold Riegel (1902–1997) amerikai kultúrattasé jelenlétében. Zöldy Emil (1913–1982) nemcsak azt emelte ki, hogy „sikerült végre az amerikai építészethez közelebb jutni”, de azt is, hogy:

„Háború utáni helyzetünkben jól esik látni és ösztönzőleg hat ránk e nagy nép építészete. Itt látjuk csak igazán milyen óriási eredményekre képes az emberi alkotó szellem, mely a földnek minden javát az ember fejlődésének és élete szebbé tételének érdekében használ [sic!] fel. Nekünk nagy hitre és sok munkára van szükségünk, hogy mindebből erőt merítve építészetünk is egy lépéssel előbbre jusson az egyetemes fejlődésben.”⁹

1946 októberében nyílt meg a British Council szervezésében a *Face of Britain* című kiállítás, melyről ugyan az építészeti sajtó nem adott hírt, tárgyunk szempontjából mégis érdekes. Az erről beszámoló napisajtó¹⁰ ugyanis a fotókon feltűnő „Ultramodern Shakespeare-Színház”,¹¹ és a „Pedagógiai luxus”-t képviselő Chislehurst

⁸ A többnyelvűség változásai (úgyis, mint a külföldi kapcsolatok szándékainak és lehetőségeinek legkövetlenebb megnyilvánulásai) felvetik a külföldi célközönség meghatározása, a terjesztés irányai, mikéntje és a szerkesztőségek nemzetközi kapcsolatai kérdéseit is, melyek megválaszolására további kutatást igényel. Annyi azonban már most is tudható, hogy a nyugati építés közösség figyelemmel kísérte a magyar építészeti sajtót, illetőleg a szocialista országok építészetének alakulását. Példának okáért a *Techniques et Architecture* 1946. 7–8. száma közölte az *Új Építészet* 1946. 2. számának címlapját (Perczel 1947a: 131; N. N. 1946a). Az *Architectural Review* pedig 1953-ban hozott le egy terjedelmes cikket a modern építészet helyzetéről a szovjet szatellit államokban, melyben hosszan idéztek az *Építés-Építészet* 1951. 5–6. számából, valamint illusztrációkat közöltek az 1949. 1–2, az 1951. 9–10, 11–12, illetőleg az *Új Építészet* 1948. 9. füzetéből. Meek 1953: 145–148, 210.

⁹ Zöldy 1946: 9.

¹⁰ Kelemen 1946.

¹¹ Shakespeare Memorial Theatre, Stratford-upon-Avon, tervezők: Scott, Chesterton & Sepherd (1932). <https://www.ribapix.com/search?adv=0&q=shakespeare%20stratford> – utolsó letöltés: 2022. július 13.

& Sidcup¹² elemi, „áramvonalas üveg-vas-iskola” mellett kiemelte a „Whitewood Mere-Óvodá”-t, mely „szigorúan eltitkolandó minden magyar gyermekkedvelő előtt, mert aki szereti a magyar gyereket, biztosan megszakad a szíve, ha arra gondol, hogy mikor tudunk mi magyar gyerekeknek ilyen építeni”.¹³

A híradások szempontjából kivételesnek számított az 1947 szeptemberében megnyílt, a francia építészetet bemutató kiállítás, mivel az építészeti, kulturális és napilapok nemcsak írásban, hanem képekben is részletesen tájékoztattak a Nemzeti Szalonban rendezett tárlatról.¹⁴ E kiállítás előkészületeiről már egy 1946-os, Perczel Károllyal (1913–1992) készült interjúból is értesülhetett a műszaki értelmiség. Perczel, aki budapesti, brnói, majd zürichi tanulmányok után a francia ellenállás soraiból érkezett haza 1945-ben, 1946 januárjában az Országos Építésügyi Kormánybiztosság megbízásából ismét útra kelt, hogy tanulmányozza a francia, illetve a svájci újjáépítés és városrendezés helyzetét, közvetlen kapcsolatot teremtsen ottani újjáépítési kérdésekkel foglalkozó hivatalos szervekkel és magánkörökkel, valamint azért, hogy új technikai szakirodalmat szerezzen be. Küldetése több ponton is sikerrel járt:

„Tárgyalásaim eredményeképpen azt a vándorkiállítást, amelyet Ausztria és Csehszlovákia számára állítottak össze, Magyarországon is bemutatják. Építészeti társaságokkal és folyóiratokkal dokumentációs anyag kicserélését beszéltem meg. Számos könyvet és folyóiratot szereztem be, ezeket azonban nem hoztam magammal, hanem a Vöröskereszt fogja egy gyógyszer szállítmányával együtt Magyarországra juttatni.”¹⁵

A vándorkiállítást a Francia Külügyminisztérium Kulturális Kapcsolatok Főigazgatósága (Ministère des Affaires Etrangères Direction Générale des Relations Culturelles) szervezte, annak apropóján, hogy a háború után több külföldi építész is hivatalos úton Párizsba érkezett a francia építészet és várostervezés tanulmányozására. A *L'Homme et Architecture* az 1946. 9–10. számában közölte a kiállítás szervező bizottságának névsorát, a tervezett tematikát és a célállomásokat. Eszerint a tárlat Bern, Bazel, Zürich, Genf, Prága, Brno és Pozsony után érkezett Budapestre (illetőleg Debrecenbe és Pécsre), majd pedig Bécsbe indult tovább.¹⁶ A nyolcvan tablón többek közt August Perret (1874–1954), Andre Lurçat (1894–1970), Marcel Lods (1891–1978), Georges-Henri Pingusson (1894–1978) és Le Corbusier (1887–1965) épületeit, Charlotte Perriand (1903–1999) és René Herbst (1891–1982) bútorait mutatták be. Az *Új Építészet* lelkes véleménye szerint a kiállításon a „francia építészet kiemelkedő művei”-vel,

¹² Tervezők: John Willey Poltock és Wilfred H. Robinson (1938). <https://www.ribapix.com/search?adv=0&cq=Chislehurst> – utolsó letöltés: 2022. július 13.

¹³ Kelemen 1946.

¹⁴ Többek között: Borbíró 1947; Budai 1947; Dutka 1947; Gy. N. P. 1947; Hágé 1947; Hoch 1947; Passuth 1947; Perczel 1947b.

¹⁵ N. N. 1946c.

¹⁶ N. N. 1946d; Borbíró 1947.

„francia ésszerűséggel és merész zsenialitással megalkotott újszerű épületszerkezetek”-kel találkozhatott az érdeklődő.¹⁷

Magyarországon rendezett nyugati kiállításról legközelebb több mint tíz évvel későbből, 1957-ből tudunk. Noha az *Építőművészet* nem említi, az év októberében az Építők Műszaki Klubjában kiállították a genfi „Nemzetek tere” pályázatra érkezett terveket (köztük tizennégy magyar pályaművet).¹⁸ 1958-ban már két nagy nemzetközi kiállítást is láthatott a magyar közönség. Április 19. és május 20. között az Építők Szakszervezete Dózsa György úti székházában mutatták be az UIA Hágai Kongresszusa kiállítási anyagát, 19 ország 388 tablóját.¹⁹ Majd pedig augusztus 27-én a MÉSz székházában megnyílt az Argentín Építészeti Kiállítás, mely a moszkvai UIA konferenciáról érkezett.²⁰

MAGYAROK KÜLFÖLDI KIÁLLÍTÁSON

Már 1946-ban jelentek meg arról hírek, hogy Franciaország tervezi egy nemzetközi újjáépítési kiállítás megrendezését.²¹ A világviszonylatban nagy érdeklődést kiváltó eseményről a *Tér és Forma* is tájékoztatott:

„Az első nemzetközi újjáépítési kiállítást a Franciaországi Újjáépítési Minisztérium ez év júniusában és júliusában akarta megrendezni Párisban. A meghívott külföldi országok részéről nagy érdeklődés nyilvánult meg, és az USA már kiállításának a modelljét is beküldte. Az egyetlen nehézséget a túl rövid határidő okozta, amely nem volt elegendő egy ilyen nagyarányú kiállítás megrendezéséhez. A Francia Köztársaság kormánya [emiatt] még ez év február havában elhatározta, hogy a Nemzetközi Lakásügyi és Város-építési Kiállítást csak 1947. év tavaszán fogja megnyitni. Az Országos Építésügyi Kormánybiztos értesítést kapott a kiállítás rendezőségétől, hogy a kiállításra Magyarországot is meghívják.”²²

Perczel Károly az *Új Építészet* 1947. 2. számában pedig úgy fogalmazott, hogy az előző évi mérnökkongresszus résztvevőinek közbenjárására érkezett a hivatalos meghívó.²³ Az 1947. július 10. és augusztus 15. között tartott eseményről a szemlézett lapok nem adtak több hírt, csupán a *Műszaki Értelmiség* közölte le Benedek Pál levelét, melyben a belga, csehszlovák, olasz, francia, svájci és lengyel pavilont ismerteti.²⁴ A *Technique et Architecture* 1947. 5–6., tematikus,

¹⁷ Perczel 1947b.

¹⁸ Gönczi–B. Szabó 1958: 236.

¹⁹ Szentiványi 1958; N. N.: 1959: 79.

²⁰ N. N. 1958a; N. N.: 1959: 79.

²¹ N. N. 1946b, 1946c.

²² Gyöngyösi 1946.

²³ Perczel 1947c.

²⁴ Benedek 1947.

a kiállítást is tárgyaló számában viszont nincs magyar anyag, tehát minden bizonytalannal magyar kiállító sem volt.²⁵

1947-ben a VIII. Milánói Triennáléra (1947. május 31–szeptember 14.) a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének küldetésében Major Máté, Mikes Alfréd (1892–?), Süveges Imre (?–1968), az FKT részéről Hönsch László (1901–1952) és Perényi Imre építészmérnökök utaztak ki. Mivel Major és Perényi ugyanakkor az *Új Építészet* szerkesztői is voltak, tapasztalataikat egy teljes, Olaszországnak dedikált, magyar–olasz nyelvű, gazdagon illusztrált lapszámban (1947. 11.) osztották meg. A címlapon a triennálén bemutatott lakótelepmodellt hozták, s Major terjedelmes cikkében a tömeges lakásépítés mellett a lakberendezésre helyezi a hangsúlyt, megemlítve az angol, amerikai, svéd, osztrák, svájci, brazil, cseh és belga kiállítók „folyóiratokból, szakirodalomból kilencven százalékban már ismert”²⁶ épületeit is.

Az értékelések sokfélék, mert míg Major szerint a „kiállítás sok érdekessége nem egy dologban jelentett számunkra komoly élményt és inspirációt”, Visontai Miklós (?–1964) Milánó rendezési tervében nagyvonalúságot, „műszakilag átgondolást [...] az olasz genialitást és a jövő hangját” érzi. Perényi pedig azt állapította meg, hogy „szerte Olaszországban [...] az építkezések sokkal fejlettebb műszaki felszereléssel folynak”, ugyanakkor az alábbi konklúzióra jut:

„Minden külföldi útunk újból meggyőz bennünket arról, hogy helyes úton járunk, amikor az építés fejlődését az építésügy helyes megszervezésében, az építéstechnika fokozott fejlődésében látjuk és szorgalmazzuk a céhszerű, elmaradt építőiparunkban az anyagok, a szerkezetek, a munkamódszerek racionalizálását. Tárnyilagosan meg kell állapítanunk azonban azt is, hogy vannak olyan területek is, melyeken elhagytuk az építőiparban fejlettebb országokat is, mint pl. Francia- és Olaszországot. Ilyen a teljesítményi bérrendszer bevezetése.”²⁷

A *Tér és Formába* Hönsch László írt két cikket. Egyiket magáról a triennáléről, melyben Majorhoz hasonlóan a kiállításrendezés artisztikusságát, valamint Perényivel megegyezően az előregyártás szerepét emelte ki, majd a másik, gazdagon illusztráltban egy milánói irodaházat méltatott.²⁸

Nemzetközi kiállítás meglátogatásáról itt is több mint tíz évvel későbbi időpontú, 1957-es a következő említés: a július 6. és szeptember 29. között Berlinben megrendezett Interbaun Szendrői Jenő és Schall József vett részt.²⁹

²⁵ Breton 1947. A 14 kiállító közül Belgium, Dánia, Svédország (230), Csehszlovákia, Svájc (231), Lengyelország, Olaszország, Görögország (232), Franciaország (233–240) pavilonját ismertetik, de szerepelt még Mexikó, Izland, Dél-Afrika (229) is.

²⁶ Major 1947: 276.

²⁷ Major 1947: 281; Visontai 1947: 291; Perényi 1947: 285, 287–288.

²⁸ Hönsch 1947a, 1947b.

²⁹ Szendrői–Schall 1958.

A magyar építészet nyugati megjelenésének külön csoportját alkotják azok az üzleti célú kiállítások, amelyeken az építészet és belsőépítészet közvetetten, a magyar áruk marketingje részeként jelentek meg. Habár az *Építőművészet* csak az 1957-es és 1958-as Bécsi Vásárról írt (tervezők Németh István, Havas László),³⁰ valójában „1957-ben a magyar külkereskedelem 21 vásáron vett részt kiállítással, illetve információs irodával a Magyar Kereskedelmi Kamara szervezésében, 10 vállalat pedig egyéni, szakmai kiállítással jelent meg egyéb nemzetközi vásáron, illetve önálló árubemutatókat tartott összesen 41 helyen”.³¹ Ám a vizsgált időszak legkiemelkedőbb példája kétségtelenül az 1958-as Brüsszeli Világkiállítás és annak pavilonja volt.³²

TANULMÁNYUTAK

1947-ben az *Új Építészet* adott hírt arról a tanulmányútról, mely Svájc (Zürich, Bazel), Franciaország (Párizs, Lille), Belgium (Brüsszel), Hollandia (Amszterdam, Rotterdam) és Svédország (Stockholm) egészségügyi létesítményeit vette célba. A résztvevők: Benjamin Károly (1897–1968, az Országos Társadalombiztosító Intézet műszaki osztályának egyik vezetője), az intézet két orvosa, valamint az építendő Központi Rendelőintézet tervezője voltak.³³ Benjamin 1948-ban a *Tér és Formába* írt két cikket, melyekből megtudjuk, hogy a legkorszerűbb egészségügyi létesítményeket látogatták meg. Ugyanakkor megilletődötten említi írásában a franciák építészeti múltjukat megőrző hozzáállását, hogy aztán bemutassa a legújabb belga és svájci kórházépületeket, svédországi és dániai tapasztalatait. Benjamin ekként írt az őt ért élményről:

„Szinte áhítatos hangulat fogja el az embert egy-egy artisztikusan kiképzett kórházi csarnokban, amelynek a méretezése is lenyűgöző [...] Azok, akik ezeket az intézményeket megalkották, tisztában voltak azzal, hogy a beteg ember gyógyulását nagyban elősegítik a lélektani körülmények, a környezet megfelelő hangulata, kiküszöbölése mind-annak, ami unalmas, nyomasztó és nyugtalanító. [...] Megnyilvánul ez a törekvés a berendezési tárgyokban, a bútorokban, a különböző színű és textúrájú anyagokban, a színes falfelületekben, eltérő színű fal- és mennyezet kiképzésekben, abban, hogy van bátorságuk a várócsarnokok falait vidám, színes freskókkal feloldani, a folyosókat egy-egy művészi festménnyel derűssé tenni és nagy bőségben elhelyezni örökzöldeket, hogy a betegek gondolatait derültebb irányokba tereljék.”³⁴

³⁰ Gyöngyösi 1961: 40–41.

³¹ Kristóf 1957: 25.

³² Gádoros 1959.

³³ H. B. 1947.

³⁴ Benjamin 1948a: 7.

A brüsszeli kórházat bemutató cikkét Benjamin pontokba szedett sillabuszszal zárja, mely a kórház épületének szerkezetétől kezdve az egységek célszerű elhelyezésén, a gépészet kialakításán, és a folyosók szélességén át a bútorok kialakításáig terjed. A bázeli kórházról szóló cikk nemcsak helyszínrajzot ad, hanem a részletes méretezést, és a tervezés fontosabb szempontjait (technikai fejlesztések, városképbe illesztés, külső kiképzés) is taglalja. Az alaprajzokkal, nagyméretű és jó minőségű fotókkal illusztrált cikkekben a praktikus szemléleten túl átsüt az alkotó-tervező lelkesültsége:

„Minden építész számára élmény egy séta ebben a kórházban. A távozó úgy érzi, hogy a civilizáció mélységes gyökeret eresztett. A bánásmód a betegekkel, a gyöngéd figyelem a rászorulókkal megkapó, a csend szinte templomi. Sajnálom, hogy a kórház nem fekszik valahol a budai Dunaparton.”³⁵

1948-ban az *Új Építészet* beszámolt Egyed Zoltán Svájc, Franciaország, Anglia, Dánia, Svédország, Norvégia építés racionalizálását és előregyártását tanulmányozó útjáról. Alaprajzokkal és tervekkel gazdagon illusztrált beszámolójában Egyed minden ország kapcsán kitért az általános gazdasági és lakáshelyzetre, a kormányzati lakásépítés elfogadottságának kérdésére. A cikk deklarált célja a jó példák átültetése a magyar viszonyokra: „Tudjuk, hogy hallatlanul sokat tanulhatunk a külföldtől és tanulni is fogunk. Demokráciánknak ma minden adottsága megvan ahhoz, hogy amit tanulhatunk, azt hasznosítsuk is.”³⁶ Ez után viszont nyolc évet kell várni arra, hogy a következő nyugati tanulmányút feltűnjön a lapok egyikében. Miskolczy László az *Építőművészet* 1956. 5. számában számolt be 1955-ös, a francia lakásépítést vizsgáló útja tapasztalatairól.³⁷

NYUGATI LÁTOGATÓK

1949 májusában a magyar–francia kultúrkapcsolatok kiépítése céljából érkezett Budapestre a francia kormány kiküldetésében André Lurçat, és a Magasépítési Tudományos Egyesület rendezésében tartott két előadást a korszerű építészetéről, illetve Maubeuge város újjáépítéséről.³⁸ Ezen felül meglátogatott jelentősebb budapesti épületeket (Belügyminisztérium, MÉMOSz-székház), több építkezést (például Almásfüzitőn, Csepelen), valamint a Területrendezési Intézetet, ahol:

„Helyeselte a munkák elveit és a munkamódszereket, azonban a rendezési terveknel kifogásolta, egyhangúnak találta a sorozatosan ismétlődő, egyforma, beépítési ritmust. [...] Baráti körben folytatott beszélgetések során kifejezte elismerését az eddigi

³⁵ Benjámín 1948b: 34.

³⁶ Egyed 1948: 269.

³⁷ Miskolczy 1956.

³⁸ Málnai 1949; N. N. 1949a; Gábor 1950.

eredményeinkkel szemben, felhívta azonban a figyelmet arra, hogy veszélyes formalista elemeket érzett mai építészetünkben. A mi építészaink viszont az ő általa bemutatott terveket érezték formalistának és nem tudtak megállapodni abban, hogy végeredményben mi is a formalizmus a magyar és francia művekben. [...] Szaktársaink érzése az volt, hogy itteni eredményeink nemcsak, hogy elérik, de sok tekintetben felülmúlják a franciaországi eredményeket és különösen az volt a benyomásuk, hogy igazi építészeti alakítás csak ott születhet meg, ahol – mint a kapitalizmusban – tervszerűtlenség és anarchia nem fojtja el csirájában az építészek kezdeményezését. Ebben a tekintetben azt hiszem, André Lurçat azzal a komoly meggyőződéssel távozott, hogy noha a mi tervszerű és átgondolt építészeti fejlődésünknek még sok a hiánya-hibája, a népi demokráciák levegője lényegesen több lehetőséget biztosít igazán jó építészeti alkotások kialakítására, mint a marsallizált nyugati országoké.”³⁹

1950-ben már csak az *Építés–Építészet*ből tájékozódhatunk. Ez tudósított az egyetlen nyugati vonatkozású hírről: Ulf Bjuggren (1908–1979) *Az előfeszített vasbetonszerkezetek Svédországban* című, a Magasépítési Tudományos Egyesületben tartott előadásáról.⁴⁰ 1953-ban ugyan egyetlen mondat olvasható arról, hogy „[o]któber 27-én az Elnökség a hazánkban tartózkodó André Lurçat haladó francia építész tiszteletére a Művészeti Szövetségek Házában fogadást rendezett”, de azután nem írnak látogatásokról egészen 1956-ig, amikor is szeptemberben Pierre Vago (Vágó Péter, 1910–2002) járt hazánkban.⁴¹

SZAKMAI SZERVEZETEK NEMZETKÖZI KAPCSOLATFELVÉTELEI

Az 1946. szeptember 16–22. között Párizsban, harminc nemzet közreműködésével megtartott Nemzetközi Műszaki Kongresszusról (Congrès Technique International) a *Tér és Forma* több cikkben számolt be.⁴² A találkozó célja az újjáépítés általános, műszaki, gazdasági problémáinak, az atomenergia-kutatásnak, a technika és a mérnökök nemzetközi helyzetének a felmérése volt. A magyar küldöttség tagjaiként Fischer József és Zentai Béla (1914–1980, gépészmérnök) a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének elnökeként, illetve főtitkáráként, Major Máté és Granasztói Pál (1908–1985) az építész-szakosztályok vezetőségi tagjaiként vettek részt. Zentai Béla beszámolója kitért arra, hogy „a delegáció tagjai, különösen az építésszakgok, sikerrel vettek részt a vitákban”, valamint:

„A kongresszus magyar résztvevői [...] igyekeztek párizsi tartózkodásukat felhasználni arra, hogy minél szélesebb körben személyi és szervezeti kapcsolatokat hozzanak létre. [...] A delegáció egyez tagjai részt vettek azon a kiránduláson, amelyet

³⁹ Málnai 1949: 59–60.

⁴⁰ Gábor 1950: 349.

⁴¹ N. N. 1953b: 374; Major 1961.

⁴² Gyöngyösi 1946; Fischer 1946a, 1946b; Pécsi 1947.

a Loire völgyébe vezettek az ottani nagy völgyzáró gát építésének és különböző műtárgyak helyreállításának és újjáépítésének megtekintésére. Az építészek Orleans-ba mentek többek között és ott egy prefabrikációs telepet tekintettek meg.”⁴³

A nyugati–magyar építészeti kapcsolatok jelentős állomása volt az 1947. szeptember 7–14. között Bridgwaterben megrendezett 6. CIAM (Congrès International d’Architecture Moderne) kongresszus, melyen a magyar delegációt Fischer József, Fischer Józsefné Pécsi Eszter (1898–1975), Granasztói Pál, Málnai László (1914–1980?) és Málnai Lászlóné⁴⁴ alkotta. Zürichben az előkészítő megbeszélésen Fischer József vett részt, aki a CIAM ideiglenes tanácsában a haladó építészet nagy nevei: Cornelis van Eesteren (1897–1988, díszelnök), Sigfried Giedion (1888–1968, tiszteletbeli titkár), Walter Gropius (1883–1969, elnök), Le Corbusier (elnök) mellett az egyik alelnöki pozíció töltötte be.⁴⁵ Málnai László az *Új Építészetben* írt a találkozóról, és foglalta össze a megbeszélések eredményeit összegző deklaráció új standardokra, formákra, illetőleg az építésoktatásra vonatkozó tudnivalóit. A *Tér és Forma*ba viszont Fischer írt egy, a lakásépítés kérdésének tárgyalására fókuszáló cikket.⁴⁶

1948. június 28. és július 1. között tartották Lausanne-ban az UIA I. kongresszusát. Mivel „a magyar küldöttség az alakuló közgyűlésre szóló meghívást nem kapta kézhez, [...] csupán a már megalakult új egyesülés rendes ülésein jelent meg”.⁴⁷

Az építészek nemzetközi összefogásának gondolata 1945-ben merült fel a párizsi Réunions Internationales des Architectes (RIA) tagjai körében. A RIA vezetője, Auguste Perret és tanítványa, Pierre Vago 1946-ban felvették a kapcsolatot Royal Institute of British Architects (RIBA) tagjaival, és felkérték Sir Patrick Abercrombie-t (1879–1957), hogy vállalja el a létesítendő szervezet vezetését.⁴⁸ Ezután Vago további építész szervezeteket kért fel a csatlakozásra. A CIAM Le Corbusier vezetésével elutasította a kérést, a francia Comité Permanent International des Architectes (CPIA, vezetője Paul Vischer),⁴⁹ illetve az American Institute of Architect (AIA) viszont igent mondott. A budapesti születésű Vago a nemzetköziség jegyében a kelet-európai bővítést is szükségesnek tartva Luben Tonev (1908–2001) bolgár és Helena Syrkus (1900–1982) lengyel építészek közvetítésével megkereste a Szovjet Építészek Szövetségét is, mely szintén csatlakozott.⁵⁰ Az UIA célja elsősorban az építészek információcseréje volt, amihez háromnyelvű közlöny kiadását és

⁴³ Zentai 1946: 1.

⁴⁴ Pécsi Eszter az első magyar női szerkezettervező mérnök volt, Málnai Lászlóné pedig 1952-től a BUVÁTI-nál volt rajzoló.

⁴⁵ H. B. 1947; Málnai 1947: 296, 298.

⁴⁶ Fischer 1947.

⁴⁷ Málnai 1948: 297.

⁴⁸ Zubovich 2016: 105.

⁴⁹ <http://www.lonsea.de/pub/org/883> – utolsó letöltés: 2022. május 6.

⁵⁰ Zubovich 2016: 106. Lubov Szófia újjáépítésének tervezője és Vago gyermekkori barátja volt, Syrkust pedig akkortájt elkötelezett kommunistaként tartották számon.

nemzetközi bibliográfia létrehozását tervezték. Elképzeléseik közt szerepelt a nemzetközi pályázatok szabályozása és az UNESCO-val való együttműködés is.⁵¹

A magyar delegáció tagja, Málnai László beszámolója a három téma (városrendezés, az építőipar industrializálása, az építész és az állam viszonya) tárgyalásának leírásakor érzékeltette „az alapvető különbségeket, amelyek [...] a polgári demokráciák között egyrészt, a népi demokráciák és a szocialista Szovjetunió között másrészt, fennállnak”. Megfogalmazásában a „kongresszusi ülés is visszatükrözte az egyes országok között fennálló felfogásbeli különbségeket. Misztikus bizonytalanság az egyik oldalon, világos, átgondolt tervek és elképzelések a másik oldalon”. A szovjet küldöttség álláspontjának hosszas ismertetése után azt is megtudjuk, hogy a három napos tanulmányút mellett (melyen a svájci építészeti kiemelkedő alkotásait tekintették meg) a delegáltak egy filmvetítésen is részt vettek:

„A film bemutatta egy svájci asztalosáru-gyár teljes munkamenetét és csodálatot keltett mindenkiben a gyártás pontossága és gyorsasága miatt. [...] E film hatása alatt Perényi Imre kartársammal együtt elmaradtunk a tanulmányutat végző csoporttól és helyette még egy napig maradtunk Zürichben abból a célból, hogy részletesebb felvilágosításokat és ajánlatokat kérjünk egy ilyen gyár megszervezésével kapcsolatban.”⁵²

1949-ben az *Építés–Építészet* értesít arról, hogy felelős szerkesztőjét, Major Mátét, aki a „CIAM magyarországi (sajnálatosan nem működő) csoportjának tagja”, megfigyelőként meghívták a CIAM hetedik, Bergamóban tartandó kongresszusára. Sőt „a VII. kongresszus előkészítésére ez év márciusában Párizsban tartott tanácskozásról kiadott jelentést [...] – érdekessége miatt – az alábbiakban teljes egészében” közölték.⁵³ Ebből megtudjuk, hogy többen, köztük „Fischer (Magyarország) akadályozva voltak a megjelenésben és levélben kimentették magukat”.⁵⁴ Az akadályoztatás oka az volt, hogy Fischer József nem kapott útlevelet. 1948-ban, az FKT megszüntetése után egy ipari tanonciskolába került tanítani, ahol 5 Ft-os órabérért tanított ő is, és felesége is kőművesmunkát, miközben egy kanadai egyetemről és a chicagói New Bauhaustól is meghívást kapott (utóbbihoz feleségével együtt). Noha a háború idejéből ismerték egymást Rákosival, 1949 márciusában az építész már Major Tamás közvetítését kérte a találkozó megszervezéséhez. Fischer ezen visszautasította a Rákosi által felajánlott minisztériumi állásokat, aki pedig „az útlevéllal kapcsolatban azt mondta: »Beláthatod, hogy nem adhatunk neked útlevelet, te mégis politikus is voltál. Téged megvásárolnának az amerikaiak« így. Nem is volt mit reflektálni, nyilvánvaló volt, hogy nem akarja megadni.”⁵⁵ Fischer 1959-ben mondott le CIAM-tagságáról, amit

⁵¹ Révai 1948.

⁵² Málnai 1948: 297–298, 300–301.

⁵³ Le Corbusier–Giedion 1949

⁵⁴ Le Corbusier–Giedion 1949: 63.

⁵⁵ Fischer–Rainer M. 1985: 413–414.

végül Polónyi Károly kapott meg.⁵⁶ Major Máté 1949-es kiutazásáról a lapok nem írtak, homályban hagyva, hogy végül eljutott-e a kongresszusra.

1953-ig érdemleges nyugati szakmai kapcsolatfelvételnél nem találjuk nyomát építészeti lapjainkban, hacsak az 1949-es párizsi Béke Barátai (Congrès Mondial des Partisans de la Paix), vagy az 1952-es bécsi Béke-kongresszust (Congress of the People for Peace) nem vesszük annak.⁵⁷ 1953-ban egy féloldalas összefoglalás informál a szeptember 20–28. között Lisszabonban tartott UIA kongresszusról.⁵⁸ 1955-ben viszont a július 9. és 16. között Hágában tartott IV. UIA kongresszuson – melynek témája a lakásépítés (L'architecture et l'évolution de l'habitation) volt –, Magyarországot felvették a tagok közé. A résztvevők ekkor Major Máté és Benjamin Károly voltak.⁵⁹ Ezután a magyar delegáció részt vett az UIA közgyűlésein és kongresszusain. 1957 második felében a párizsi UIA közgyűlésen „a Francia Szövetség vezetői és a Francia Újjáépítési Minisztérium a legnagyobb mértékű segítséget biztosította” Perczel Károly és Dávid Károly (1903–1973) számára, „és így lehetővé vált, hogy a francia építészet legújabb eredményeit is a helyszínen megismerhessék”.⁶⁰ 1958. július 20–28. között Moszkvában a városrendezés háború utáni tapasztalatairól tartott V. kongresszuson, öt munkabizottságban és a kiállításon is részt vettünk. A 27 tagú delegációt Major Máté vezette.⁶¹

A KAPCSOLATOK ALAKULÁSA

Az eddigiekből azt láttuk, hogy a kiállítások esetében 1947 és 1957, a tanulmányutaknál 1948 és 1955, a szervezetek kapcsolatfelvételekor 1949 és 1953 közötti a cezúra, a nyugati előadók meghívása pedig sporadikus volt. A kapcsolatok megszakadásának okait keresve az egyik út a Magyar Dolgozók Pártja által életre hívott Tudományos Bizottsághoz (MDP TB) vezet. Ennek 1948-as munkaterve:

„Gyökeres fordulatot írt elő [...] a külföldi tudományos kapcsolatokban: »Irányt kell vennünk keleteurópai tudományos kapcsolataink kiépítésére és Szovjet-Oroszországi [sic!] kapcsolataink lehető intenzívebbé tételére. Ugyanakkor nyugateurópai kapcsolatainkban fokozott tervszerűséggel kell irányt venni az ottani progresszív erőkre.«”⁶²

Az 1949 februárjában felálló, ezen irányelvet érvényesítő Magyar Tudományos Tanács (MTT), a minisztertanács elnökének a felügyelete alá tartozott, legfontosabb irányító szerve a Pártkollégium volt, és a tudományos élettel kapcsolatos

⁵⁶ ÁBTL 3.1.2. M-13287/2. 109.

⁵⁷ N. N. 1949b, 1953a.

⁵⁸ Sz. A. 1954.

⁵⁹ Major 1963.

⁶⁰ N. N. 1958b.

⁶¹ Gyárfás 1959.

⁶² Kónya 1998: 12. Idézet (MDP TB munkaterve): AL MTT 1/1.

véleményező, ellenőrző, javaslattevő funkciókat látott el.⁶³ Az MTT „a nemzetközi tudományos kapcsolatok valamennyi területét kézbe kívánta venni a külföldi kiutazásoktól, a külföldi meghívások, ösztöndíjak elfogadásának, a kongresszusokon való részvételnek az engedélyezésén, a külföldi tudósok meghívásán át, a külföldi könyvek, folyóiratok beszerzéséig”.⁶⁴ A Párkollégiumon belül létrehoztak egy Külügyi Bizottságot, mely a „nyugatra való utazás és a nyugatról való meghívások ügyében” döntött, s melynek irányelve az volt, hogy nyugati „[k]apcsolatainkat nem szakítjuk meg, de azok a legminimálisabbra redukálандók. Ezzel szemben a népi demokráciák felé fokozódni kell tudományos kapcsolatainknak.”⁶⁵ Egyik első (1949. június 18-i) döntésük három kongresszusi meghívást érintett, melyből az egyik „a Modern Építészet Nemzetközi Kongresszusára” meghívott Major Máté-jé volt.⁶⁶ Ekkor Gerő Ernő az előterjesztésre a „következőket írta: »Kik vesznek még részt? Miért személy szerint történik a meghívás? Hívják meg az országot: így nem fogadható el!«” A döntést elhalasztották, amíg az MDP KV Titkársága a Külügyminisztériumon keresztül kiderítette, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák hogyan vélekednek a kongresszusokról. Ugyanakkor azt is megállapították, hogy „»helytelen az a gyakorlat, mely szerint a külföldi meghívások túlnyomó részt személyre szólnak. Igyekezni kell arra, hogy a legrövidebb időn belül a külföldi kongresszusra való meghívások a magyar államhoz, vagy valamilyen tudományos testülethez (Akadémia, egyesületek, stb.) érkezzenek«”.⁶⁷ Szeptember 1-én aztán arról határoztak, hogy „»[n]em nemzetközi kongresszusokkal szemben, amelyeket nyugaton tartanak, az legyen a döntés általában, hogy nem veszünk részt.« »A nyugaton tartott nemzetközi kongresszusoknál tisztázni kell a Szovjetunió és a népi demokráciák részvételét és utána esetenként kell dönteni.«”⁶⁸

A fentiek alapján nemcsak az valószínű, hogy Major Máté nem utazott ki a CIAM Bergamóban tartott kongresszusára, de az is egyértelmű, milyen befolyás bénította le – a Sztálin halála utáni enyhülésig – a nyugati kapcsolatainkat. Ahogyan az is könnyebben értelmezhető, hogy miért nem volt akkora fennakadás azokhoz a nemzetközi szervezetekhez fűződő kapcsolatainkban, melyekben a Szovjetunió és a szocialista országok is részt vettek.

OLVASMÁNYOK

Felmerülhet a kérdés, hogy a fenti eseményeken túl találjuk-e egyéb jelét szakfolyóiratainkban a nyugati tájékozódás lehetőségeinek, s ha igen, ott milyen

⁶³ Kónya 1998: 14–15, 58.

⁶⁴ Kónya 1998: 163.

⁶⁵ Kónya 1998: 166. Idézet (a Párkollégium javaslata): AL MTT 1/7.

⁶⁶ A helyzet pikantériája, hogy Major Máté ekkor az MTT Műszaki Szakosztályának tanácstagja is volt. Kónya 1998: 76.

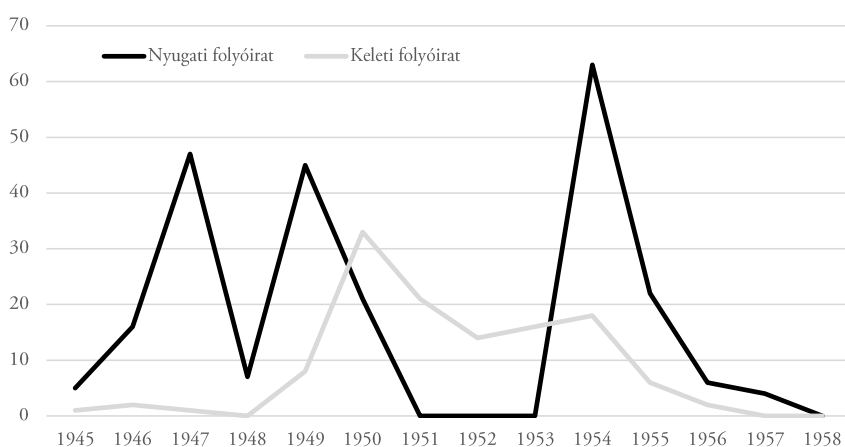
⁶⁷ Kónya 1998: 167. Idézetek (Gerő Ernő és a Párkollégium megállapítása): AL MTT 1/8.

⁶⁸ Kónya 1998: 168. Idézet (MTT és a Kulturkapcsolatok Intézetének megállapodása): AL MTT 15/4.

változások tapasztalhatók? Habár mind a négy lapnak a magyar építészet bemutatása volt a fő profilja, a nyugati építészet több módon is megjelent bennük: a lap-szemléktől kezdve, egyes építészek vagy épületek ismertetésén át a különböző témákat feldolgozó tanulmányokban hozott példákig változatos a nyugati témák, építészek, folyóiratok megjelenése. Terjedelmi korlátok miatt csak ez utóbbira koncentrálva azt látjuk, hogy a *Tér és Forma*, az *Új Építészet*, az *Építés-Építészet* és a *Magyar Építőművészet* 1945 és 1958 között 1338 építészeti cikket hozott le, ebből 146-ban jelezték a szemlézett folyóirat címét.⁶⁹ 1945–1958 között az ezekben citált 316 lapból ekképpen alakult a kiadás helye szerinti megoszlás.⁷⁰

1. ábra

Folyóiratok említése 1945–1958

A cezúra, vagyis amikor egyáltalán nem jelent meg nyugati szakirodalomra hivatkozás: 1951–1953. E két dátum között találkozunk ugyan nyugati építész említésével (leginkább Le Corbusier-vel), azonban a nyugati országok, különösen az Amerikai Egyesült Államok kizárólag negatív példaként kerül elő. A jég az 1954. 3. számban, August Perret nekrológiájával törik meg. Telegdi Sándor értő és részletes írása szinte megrendítő a korábbi évek tervpályázatainak, ismertetéseinek kényszeres önkritikái és az elméleti eszmefuttatások kintornái után. S ugyanez a lapszám az, amely hosszú idő után először külföldi folyóirat-szemlélt közöl.⁷¹ Noha az is, és a következő két számban levők is, pusztán cikkek tartalomjegyzékszerű felsorolásai, és a szocialista lapok vannak túlsúlyban, mégis üdítően hatnak.

⁶⁹ Egy közleménynek vettem a magyar nyelvű könyvek ismertetését, és az azonos tematikájú, de szerzővel, címmel nem rendelkező rövid híreket is, míg az előszóval ellátott cikkeket külön tételeknek. A hirdetések, tervpályázati kiírásokat csak akkor vettem figyelembe, ha releváns információt tartalmaztak. A képzőművészet és formatervezés témájú cikkekkkel nem számoltam.

⁷⁰ 1958-ban nem említettek nyugati folyóiratot, viszont hírt adtak a könyvtár állományának gyarapodásáról: 42 nyugati és 8 keleti kiadású könyv került a MÉSz könyvtárába. Előbbi kiadásainak nagy része NSZK (33), 3 angol, 2-2 svájci és amerikai, 1-1 francia és holland kiadójú. N. N. 1958c.

⁷¹ Telegdi 1954; N. N. 1954a, 1954b, 1954c.

1. táblázat

Az 1945–1957 között idézett jelentősebb nyugati folyóiratok listája

Folyóirat címe	Ország	Szemlézés éve	száma
<i>Architect and Building News</i>	GB	1954	2
<i>Architect's Journal</i>	US	1948, 1949, 1954 (2)	4
<i>Architectural Design</i>	US	1947 (2), 1949, 1954 (2)	5
<i>Architectural Forum</i>	US	1945 (3), 1946 (2), 1947, 1948, 1949(4), 1950, 1954	13
<i>Architectural Record</i>	GB	1945, 1947 (2), 1948, 1949 (3), 1950, 1955	9
<i>Architectural Review</i>	GB	1946 (2), 1947 (2), 1948, 1949 (5) 1950 (3), 1954, 1955	15
<i>Architecture Française</i>	FR	1945, 1946 (2), 1947 (2), 1954 (2), 1955	8
<i>Architecture d'Aujourd'hui</i>	FR	1946, 1947 (5), 1948 (2), 1949 (4), 1950 (4), 1954, 1955 (3), 1956	21
<i>Arkkitehti</i>	FIN	1949	1
<i>Arts & Decoration</i>	US	1947, 1949	2
<i>Aufbau</i>	A	1949 (2), 1954	3
<i>Bauen + Wohnen</i>	CH	1949, 1954 (2), 1955, 1956	5
<i>Baumeister</i>	GDR	1949, 1954 (2), 1956	4
<i>Bauwelt</i>	GDR	1954 (2)	2
<i>Builder</i>	GB	1950, 1954 (2)	3
<i>Byggnästaren</i>	SV	1947 (3), 1949 (5), 1950	9
<i>Construction Moderne</i>	FR	1946, 1947, 1954 (3), 1956	6
<i>Documents d'Architecture et d'Urbanisme</i>	FR	1954	2
<i>Domus</i>	IT	1947, 1948, 1949, 1950 (2), 1955	6
<i>Forum</i>	NL	1949, 1955	2
<i>Form</i>	SV	1946, 1947	2
<i>Interiors</i>	GB	1947, 1949 (2)	3
<i>Kenchiku Bunka</i>	J	1954	1
<i>Plan</i>	CH	1947, 1949, 1954	3
<i>RIBA-J</i>	GB	1947 (2), 1949 (2), 1950, 1954 (2)	7
<i>Technique des Travaux</i>	FR	1954 (2), 1955	3
<i>Technique & Architecture</i>	FR	1946, 1947 (4), 1949 (3), 1955 (2)	10
<i>Techniques Hospitalières</i>	FR	1954	2
<i>Urbanistica</i>	IT	1950, 1956	2
<i>Werk</i>	CH	1946, 1947 (5), 1949 (4), 1950 (3), 1954 (3), 1955, 1956	18

A hiátus megelőző és követő években legtöbbször (58-szor, 15 különféle) francia folyóiratot idéztek. Szám szerint ezt az angol (43/10), az Egyesült Államokbeli (35/15), a svájci (27/4), a svéd (12/3), az NSZK-beli (11/7) és az olasz (11/5) sajtó említése követte. A legnépszerűbb lap a francia *Architecture*

d’Aujourd’hui és a svájci *Werk*, ezután egy angol (*Architectural Review*) és egy amerikai (*Architectural Forum*) folyóirat következik.

A táblázatban azok a kiadványok szerepelnek, melyeket legalább kétszer idéztek (kivéve az egy-egy finn és japán lapot). A harminc legelismertebb építészeti lap említése nemcsak figyelemre méltó, de számos – például a folyóirat-megrendelések döntési folyamatára, prioritásaira, lehetőségeinek mikéntjére, változásainak alakulására vonatkozó – kérdést felvet a kutatás jövőendő szakaszaira nézvést.

A FOLYÓIRATOK JELENLÉTÉNEK ALAKULÁSA

A nyugati folyóiratok magyarországi jelenlétének feltérképezéséhez az 1946-os Műszaki Kongresszusig kell visszamennünk, mivel annak résztvevői vetették fel egy Nemzetközi Dokumentációs Központ felállításának szükségességét.⁷² A Magyar Műszaki Dokumentációs Központ (MMDK) 1947. elején alakult meg, orosz, amerikai, angol, francia, svájci és svéd műszaki, természet- és gazdaságtudományi szakirodalmi gyűjtőkörrel, de vállalták cikkek beszerzését, fordítását is.⁷³ Az 1947. március 15-től megjelent *Külföldi Technika Szemléje* című lapjuk szakterületek szerint referálta a fontosabb folyóiratcikkeket. Az MMDK építészeti albizottságában folyóiratfelelősök működtek, akik „gondoskodnak arról, hogy a szakmát érdeklő minden cikkről kivonat készüljön”.⁷⁴ Az *Építés-Építészet*ben megjelent hirdetés közli, hogy a „Műszaki Dokumentációs Központ rendszeresen feldolgozza az élenjáró szovjet, valamint a népi demokráciák és a fejlett technikájú országok kb. 2000 műszaki és természettudományi folyóiratának közleményeit”.⁷⁵ Ám nemcsak kivonatokhoz lehetett hozzájutni, hiszen 1949-ben lehetőség volt külföldi könyvek és folyóiratok személyes használatú megrendelésére, ahogyan arról a Műszaki Könyvesbolt hirdetése tájékoztatta az *Építés-Építészet* olvasóit. Az ehhez szükséges nyomtatványt ott, illetve az IBUSZ-ban is le lehetett adni.⁷⁶

A folyóiratokhoz, nyugati könyvekhez való hozzájutás harmadik útja a könyvtárakba vezetett. Elsősorban a MÉSz Könyvtárába, melynek állományában már 1948-ból is találunk jelentős nyugati folyóiratokat. Többek között olvasható volt a *Techniques & Architecture* (1948; 1953–1972), az *Architecture Française* (1950, 1952–1953, 1955, 1957–1962 etc.), az *Architecture d’Aujourd’hui* (1951–1981), a *RIBA Journal* (1949–1958), az *Architectural Review* (1953–1956, 1959–1979), az *Architectural Design* (1953–1979), az *Architectural Forum* (1953–1955, 1957–1964), az *Urbanistica* (1949–1967), a *Werk* (1951, 1953–1979), a *Baumeister* (1953–1984), valamint a *Forum* (1953–1955, etc), az *Architectural Record* (1954–1959), a *Byggnästaren* (1953–1956, 1958) és

⁷² Mosonyi et al. 1946: 224.

⁷³ Németh 1947.

⁷⁴ N. N. 1949c.

⁷⁵ MMDK 1950.

⁷⁶ N. N. 1949d.

a *Domus* (1955–1979) is. A leltárkönyv alapján 1953-ban volt az első nagy előfizetési hullám, amikortól tizennégy jelentős nyugati folyóirat érkezett be.

Az Országos Könyvtári Központ 1949–1952 között – a könyvtárak megrendeléseit elősegítendő – megjelentette az *Új külföldi kiadványok jegyzékét* (benne számos nyugati folyóirattal).⁷⁷ A korszakban működött ezen felül az Országos Műszaki Könyvtár (OMK) is, mely az MMDK jogutódja volt, valamint az Építészeti Minisztérium Könyv és Lapkiadó Vállalat átalakulásainak révén 1954-től létrejött az ÉM Dokumentációs és Nyomatványellátó (1959-től az Építészeti Dokumentációs Iroda, ÉDOK).⁷⁸ Utóbbi kiadványaiból tudható, hogy a fontosabb építészeti könyvtárakon (MÉSZ, Országos Műemlékfelügyelőség, Műegyetem) kívül számos vállalathoz is jártak építészeti folyóiratok.⁷⁹ A nagy budapesti és vidéki tervezővállalatokon (KÖZTI, IPARTERV, VÁTI, Pécsi, Győri, Szegedi, Miskolci TV) kívül számos állami építőipari vállalathoz és épületelemgyárhoz, példának okáért a Lábatlani Cement- és Mészműbe, vagy a Kőbányai Porcelángyárba is jártak építészeti, vagyis kivitelezéssel, építőanyagokkal, épületgépészetrel, építészettel, tervezéssel foglalkozó nyugati lapok.⁸⁰

A nagy mennyiségű és széles körben terjedő szakirodalom – különösen a humán tudományokkal összehasonlítva – meglepőnek hathat. Ám érdemes ilyenkor számításba venni a kormányzat ama törekvését, mely az elmaradott, mezőgazdasági ország helyett fejlett, haladó állam képét szerette volna felmutatni, amely létrehozásához a műszaki értelmiség naprakész tudása elengedhetetlenül szükséges volt.

* * *

Tanulmányomban az 1945–1958 közötti nyugati tájékoztatói lehetőségeket vizsgáltam a négy legfontosabb építészeti folyóirat hírei és cikkei alapján. A Magyarországon rendezett nyugati témájú, és a Nyugat-Európa nagy városaiban megtartott kiállítások, a tanulmányutak és a külföldi előadók látogatásai mellett kitértem a szervezeti szintű kapcsolatfelvételekre is. A folyóiratok tanulmányozása során egyértelművé vált, hogy a szakajtó rendszeresen felhasználta a nyugati szaklapokat ismertetések, tanulmányok készítéséhez.

Az építészeti sajtóban megjelenő kapcsolatok és szakirodalom látványosan jelzik a korszak politikai mozgásait, az építészek szabadságfokait. A fenti idézetekben a nyugati építészet kapcsán 1945-től előbb annak ösztönző, élményt, sőt áhítatot jelentő hatásairól, tanulságairól olvasunk, majd 1947-től felűnnek azok a kommentárok, melyek megfordítják (sőt kiforgatják) a minta/példakép viszonyt. Előbb csak a nyugati építészet egyes aspektusainak elhagyásáról, majd 1949-től felülmúlásáról cikkeznek. 1952-ben eljutnak oda, hogy egyesek 1945 után a „[r]eprezentálásra hivatott középületeink alkotásánál [...] a nyugati

⁷⁷ Országos Könyvtári Központ 1950a: 47; Országos Könyvtári Központ 1950b: 51, 90.

⁷⁸ Futala 1984: 430; Kiss 1990: 451.

⁷⁹ Lantos 2021a: 172–174.

⁸⁰ Az építészettel kapcsolatos lapok elérhetőségéről részletesebben: Lantos 2021b.

építészet – funkcionalista, konstruktivista stb. – formatárából merítettek népüktől idegen, értelmetlen és érthetetlen elemeket. Ezt az állapotot alátámasztotta, sőt terjesztette az építészeti sajtó.”⁸¹

Az 1946-os amerikai kiállítás megnyitóját követően egy évvel Oscar Wetherhold Riegel előbb inkább csirkehálóhoz, mint a bulgáriai vasfüggönyhöz hasonlította az orosz befolyás magyarországi alakulását. Majd úgy vélte, a magyarországi helyzet leírására jobb analógia a Duna fölött a kora reggeli órákban elterülő kék köd, mely képzelgéseket és veszélyes szegleteket rejt. E képpel élve, a zugokból a nagyhatalmi erők közötti lavírozás, a megalkuvás és korrupció,⁸² illetve az orosz politikai akarat végül elég hamar előhívta a sötét árnyakat, s így retorikailag már 1947-ben megindult az a folyamat, amely hivatalosan elzárta a kortárs építészeti tudás felé vezető utakat. A kapcsolatokat illetően a diktatórikus fordulat 1948–1949-től érződik, míg a Sztálin halála utáni átrendeződés 1954-től kezdődött, s időben elhúzódott. Kutatásom további folytatására nemcsak az eddigiek nyomán felmerülő kérdések sarkallnak, de a vizsgált anyag és a problémakör összetettsége is rejthet még további meglepetéseket.

FORRÁSOK

Akadémiai Levéltár (AL)

Magyar Tudományos Tanács (MTT) iratai.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL)

3.1.2. Reményi Lajos ügynök jelentései. M-13287/2. Jelentés Polónyi Károlyról, 1959. 109–116.

Benedek Pál 1947: Párisi levél. *Műszaki Értelmiség* (3.) 15. 5–6.

Benjamin Károly 1948a: A bruxellesi Jules Bordet kórház. *Tér és Forma* (21.) 1. 7–10.

Benjámín Károly 1948b: Baseli Bürgerspítal. *Tér és Forma* (21.) 2. 30–34.

Benkhard Ágost et al. 1952: Kedves Rákosi elvtárs! *Magyar Építőművészet* (1.) 1. 2.

Borbíró Virgil 1947: A francia építészeti kiállítás elé. *Új Építészet* (2.) 9. 201.

Breton, Paul 1947: Exposition Internationale de l’Urbanisme et de l’Habitation. *Techniques et Architecture* (7.) 5–6. 226–240.

Budai Erzsébet 1947: A francia építészet. *Kortárs* (1–2.) 1. 16–17.

Dutka Mária 1947: Francia építészeti kiállítás. *Világ* 685. 5.

Egyed Zoltán 1948: Svájc, Franciaország, Anglia, Dánia, Svédország és Norvégia – 1948-ban az építész szemével. *Új Építészet* (3.) 7. 262–269.

Fischer József [F. J.] 1946a: A párisi technikai kongresszus tanulságai. 1. közlemény. *Tér és Forma* (19.) 10. 127–128.

⁸¹ N. N. 1952: 4.

⁸² Riegel 1947: 58–59, 61.

- Fischer József [F. J.] 1946b: A párisi technikai kongresszus tanulságai. 2. közlemény. *Tér és Forma* (19.) 11. 146–147.
- Fischer József 1947: Dokumentum. *Tér és Forma* (20.) 6. 119–121.
- Gábor László 1950: A Magasépítési Tudományos Egyesület hírei. *Építés-Építészet* (2.) 5. 349–352.
- Gádos Lajos 1959: Brüsszeli Világkiállítás 1958. *Magyar Építőművészet* (8.) 1–2. 5–67.
- Gönczi Éva – B. Szabó Erzsébet 1958: Az 1957. évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája. *Művészettörténeti Értesítő* (7.) 2–3. 225–244.
- Gy. N. P. 1947: A francia építészeti kiállítás. *Új Magyarország* 1947. szeptember 13. 1.
- Gyárfás Iván 1959: A Szovjetunió építészetének új útja és az U. I. A. ötödik nemzetközi kongresszusa. *Magyar Építőművészet* (8.) 7–8. 209–226.
- Gyöngyösi István [Gy. I.] 1946: Ballon házak. [Külföldi hírek.] *Tér és Forma* (19.) 4–6. 62.
- Gyöngyösi István 1961: Magyar kiállítások külföldön. *Magyar Építőművészet* (10.) 4. 40–47.
- H. B. 1947: Külföldi kapcsolatok. *Új Építészet* (2.) 12. 332.
- Hágé 1947: Két Kiállítás. *Új Ember* 1947. szeptember 28. 2.
- Hoch István 1947: A francia építőművészeti kiállítás. *Tér és Forma* (20.) 9. 189–190.
- Hönsch László 1947a: Milánói Triennale. *Tér és Forma* (20.) 12. 272.
- Hönsch László [H. L.] 1947b: Milánói irodaház. *Tér és Forma* (20.) 12. 273–275.
- Kelemen István 1946: Face of Britain. *Magyar Nemzet* 1946. október 17. 4.
- Kristóf László 1957: Külföldi kiállításaink fontosabb tapasztalatai. *Külgazdaság* (1.) 3. 25–26.
- Le Corbusier – Giedion, Sigfried 1949: A VII. CIAM Kongresszus Bergamoban. *Építés-Építészet* (1.) 1–2. 63–64.
- Major Máté 1947: A nyolcadik Triennale Milánóban. *Új Építészet* (2.) 11. 275–282.
- Major Máté [M. M.] 1961: Pierre Vago – Vágó Péter. *Magyar Építőművészet* (10.) 2. 31.
- Major Máté [M. M.] 1963: Az UIA és a magyar építészek. *Magyar Építőművészet* (12.) 3. 4–5.
- Málnai László 1947: A modern építészek világtalálkozója és a modern építészek feladatai. *Új Építészet* (2.) 11. 296–298.
- Málnai László 1948: Beszámoló az Építészek Nemzetközi Egyesületének alakuló gyűléséről Lausanneben [sic!]. *Új Építészet* (3.) 8. 297–301.
- Málnai László 1949: A. Lurçat Magyarországon. *Építészet-Építés* (1.) 1–2. 59–60.
- Meek, Harold Alan 1953: Retreat to Moscow. Architecture in the Soviet Satellites. *Architectural Review* (113.) 675. 142–151, 210.
- Miskolczy László 1956: A franciaországi lakásépítés főbb szempontjai. *Magyar Építőművészet* (5.) 2. 60–62.
- MMDK 1950: Hirdetés. *Építés-Építészet* (2.) 5. 354+.
- Mosonyi Emil et al. 1946: A párizsi műszaki kongresszus. Mosonyi Emil, Perczel Károly, Pikler Ferenc, dr. Széchy Károly és Zentai Béla beszámolója. *Magyar Technika* (1.) 6. 222–224.
- Németh Béla 1947: A Magyar Műszaki Dokumentációs Központ. *Műszaki Értelmiség* (3.) 17. 2.
- N. N. 1946a: Informations. *Techniques et Architecture* (6.) 7–8. 377.
- N. N. 1946b: Közmunkatanácsi hírek. *Magyar Nemzet* 1946. március 8. 3.

- N. N. 1946c: Beszélgetés a francia újjáépítésről. *Műszaki Értelmiség* (2.) 6. 2.
- N. N. 1946d: Exposition d'Architecture Française. *L'Homme et Architecture* (2.) 9–10.
- N. N. 1949a: Budapestre érkezett André Lurçat elvtárs, a legkiválóbb francia építészek egyike. *Szabad Nép* 1949. május 29. 15.
- N. N. 1949b: A Béke Barátai... *Építés-Építészet* (1.) 1–2. I.
- N. N. 1949c: A Műszaki Dokumentációs Központ építészeti albizottságának működése. *Építés-Építészet* (1.) 6–7. 85.
- N. N. 1949d: Külföldi könyv- és folyóiratigénylések gyors és pontos lebonyolításának szabályozása. *Építés-Építészet* (1.) 3. 69.
- N. N. 1952: MÉSz Első Országos Kongresszusa: A Magyar Építőművészek Első Országos Kongresszusának Határozatai. *Magyar Építőművészet* (1.) 1. 4–5.
- N. N. 1953a: Hírek Dél-Amerikából. *Magyar Építőművészet* (2.) 1–2. 60.
- N. N. 1953b: Magyar Építőművészek Szövetsége hírei. *Magyar Építőművészet* (2.) 11–12. 373–374.
- N. N. 1954a: Külföldi építészeti folyóiratszemle. *Magyar Építőművészet* (3.) 3. 93–94.
- N. N. 1954b: Külföldi építészeti folyóiratszemle. *Magyar Építőművészet* (3.) 4–6. 169–170.
- N. N. 1954c: Külföldi építészeti folyóiratszemle. *Magyar Építőművészet* (3.) 7–9. 253–255.
- N. N. 1958a: Hírek. Argentín építészkielöltés... *Népszabadság* 1958. augusztus 27. 8.
- N. N. 1958b: A Magyar Építőművészek Szövetsége tájékoztatója 1957. II. félévi munkájáról. *Magyar Építőművészet* (7.) 1–3. 102.
- N. N. 1958c: Legújabb könyvszerzeményeink. *Magyar Építőművészet* (7.) 1–3. 102.
- N. N. 1959: A Magyar Építőművészek Szövetsége tájékoztatója 1958. évi munkájáról. *Magyar Építőművészet* (8.) 1–2. 79–80.
- Országos Könyvtári Központ 1950a: *Új külföldi kiadványok jegyzéke. B. Nyugati kiadványok. A természettudományok és alkalmazott tudományok köréből. 2. szám.* Budapest.
- Országos Könyvtári Központ 1950b: *Új külföldi kiadványok jegyzéke. B. Nyugati kiadványok. A természettudományok és alkalmazott tudományok köréből. 3. szám.* Budapest.
- Passuth László 1947: Európai őriárat. Le Corbusier. *Magyar Nemzet* 1947. szeptember 21. 3.
- Pécsi Eszter 1947: A párisi technikai kongresszus tanulságai. *Tér és Forma* (20.) 1. 10–11.
- Perczel Károly [P. K.] 1947a: Franciaország. Folyóiratszemle. *Új Építészet* (2.) 6. 130–132.
- Perczel Károly 1947b: A „Francia építészet kiállítása” és a magyar építészek. *Új Építészet* (2.) 9. 207.
- Perczel Károly [P. K.] 1947c: Nemzetközi lakásépítési és városépítési kiállítás Párisban. *Új Építészet* (2.) 1. 14.
- Perényi Imre 1947: Olaszországi tanulságok. *Új Építészet* (2.) 11. 283–288.
- Révai Erzsébet 1948: Nemzetközi egyesületük lesz az építészeknek. [Pierre Vago interjú] *Magyar Nemzet* 1948. április 21. 3.
- Sz. A. 1954: Az Építészek Nemzetközi Szövetsége III. Kongresszusa Lisszabonban. *Magyar Építőművészet* (3.) 3. 85.
- Szendrői Jenő – Schall József 1958: Interbau 1957. *Magyar Építőművészet* (7.) 1–3. 1–14.
- Szentiványi György 1958: Varsóból jön, Moszkvába megy a szombaton megnyílt nemzetközi építészeti kiállítás. *Népszava* 1958. április 20. 1.
- Telegdi Sándor 1954: Auguste Perret 1864–1954. *Magyar Építőművészet* (3.) 3. 84.

- Visontai Miklós 1947: Milánó városrendezési terve. *Új Építészet* (2.) 11. 289–291.
- Zentai Béla 1946: A párizsi nemzetközi műszaki kongresszus. *Műszaki Értelmiség* (2.) 20. 1–2.
- Zöldy Emil 1946: Az Amerikai Egyesült Államok építészeti kiállítása. *Tér és Forma* (19.) 1–3. 8–11.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Branczik Márta 2015: A KÖZTI export tervezési megbízásai. In: Ferkai András – Rubóczi Erzsébet (szerk.): *KÖZTI 66. Egy tervezőiroda története*. Budapest, 393–452.
- Ferkai András 1998: Építészet a második világháború után. In: Sisa József – Wiebenson, Dora (szerk.): *Magyarország építészetének története*. Budapest, 305–329.
- Fischer József – Rainer M. János 1985: Fischer József visszaemlékezéséből. *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84*. Budapest, 406–417.
- Futala Tibor 1984: A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 30 éve. (1. rész.) *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* (31.) 11. 429–438.
- Haba Péter 2019: *Magyar ipari építészet, 1945–1970*. Budapest.
- Hajdú Virág – Ritoók Pál 2003: A modern mozgalom Magyarországon. In: Cs. Plank Ibolya – Hajdú Virág – Ritoók Pál: *Fény és forma*. Budapest, 16–29.
- Kiss Sándor 1990: Az Építésügyi Tájékoztatási Központ negyvenéves tevékenysége és szolgáltatásainak fejlődése. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* (37.) 11. 451–453.
- Kónya Sándor 1998: *A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949)*. (MTAK közleményei 35.) Budapest.
- Lantos Edit 2006: A magyar építészek tájékozódási horizontja 1957 és 1965 közt. In: Lantos Edit – Uhl Gabriella (szerk.): *Postera crescam laude recens: Tanítványi tisztelgés Keszérü Katalin születésnapjára*. Budapest, 82–110.
- Lantos Edit 2021a: A kortárs nyugati építészet formanyelvének megismerési lehetőségei Magyarországon 1945 után. *Ars Hungarica* (47.) 167–178.
- Lantos Edit 2021b: A kortárs nyugati építészet formanyelvének megismerési lehetőségei Magyarországon 1945 után. Adattár. *Ars Hungarica* (47.) 179–188.
- Merényi Ferenc 1969: *A magyar építészet 1867–1967*. Budapest.
- Riegel, Oscar Wetherhold 1947: Hungary – Proving Ground for Soviet-American Relations. *The Public Opinion Quarterly* (11.) 1. 58–82. DOI: 10.1093/poq/11.1.58.
- Róka Enikő 2000: Az 1958-as brüsszeli világkiállítás magyar pavilonja. In: Fehérvári Zoltán et al. (szerk.): *Pavilon építészet a 19–20. században a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. Budapest, 169–172.
- Simon Mariann 2005: Kalandozások kora. Magyar építészek a 60-as évek Angliájában. *Architectura Hungariae* (7.) 1. http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/25/25simon.html – utolsó letöltés: 2022. április 25.
- Zubovich, Katherine 2016: Debating “Democracy”: The International Union of Architects and the Cold War Politics of Expertise. *Room One Thousand (RM 1000)* (4.) 103–116.